
RADIM HIMMLER

Marie von Ebner-Eschenbachová – 100. výročí úmrtí šlechtičny, spisovatelky a hodinářky

Rok 2016 se nesl v duchu připomenutí řady významných výročí, k nimž patřila i připomínka kulatého jubilea 100 let od úmrtí císaře Františka Josefa I. (1916). Se světem starého Rakousko-Uherska byla bytostně spjatá i jiná významná osobnost, císařova vrstevnice, moravská rodačka a německy píšící rakouská spisovatelka Marie von Ebner-Eschenbachová, rozená hraběnka Dubská z Třebomyslic, která se narodila 13. září 1830 na zámku ve Zdislavicích u Kroměříže a zemřela v pozhnaném věku 85 let 12. března 1916 ve svém bytě v ulici Spiegelgasse 1 v 1. vídeňském okrsku. Stoleté jubileum od smrti autorky se stalo příležitostí k celé řadě vzpomínkových akcí, ať už to byly odborné konference, výstavy, nová vydání spisovatelčiných knih nebo aktivity na záchranu a rekonstrukci místa hraběněčina posledního odpočinku, rodinné hrobky Dubských ve Zdislavicích. Pro zájemce o starožitné hodiny je jistě zajímavé připomenout, že tato uznávaná literátka si ve svém bohatém životě našla i čas pro důležitou zálibu, kterou bylo sběratelství a následně i opravování rozsáhlé kolekce starožitných hodin, zejména kapesních hodinek.

Marie von Ebner-Eschenbachová většinu svého života prožila ve Vídni, kam se se svým manželem (a současně bratrancem) Morizem von Ebner-Eschenbach (1815-1898), vojákem a vědcem, přestěhovali natrvalo v roce 1856, ale s moravským prostředím zůstávala nadále v kontaktu. Kromě rodných Zdislavic a nedalekých Hoštic navštěvovala často v letních měsících rodinný zámek v Lysicích, kde se dodnes nachází její knihovna. Jezdila také na zámek Lešná u Valašského Meziříčí na návštěvu za svou sestrou Friederikou, provdanou za majitele zámku hraběte Augusta Leopolda Kinského. Dalším moravským místem spojeným se životem uznávané spisovatelky je zrušený klášter Louka u Znojma, kam byla počátkem 50. let 19. století přemístěna z Vídně ženijní akademie, kde dočasně působil jako učitel fyziky a chemie Mariin manžel Moriz.

Venkovské prostředí moravského rodiště posloužilo autorce často jako inspirační zdroj v literární tvorbě, kde mnohá vlastní nebo místní jména jsou českého původu. Literární dílo Marie von Ebner-Eschenbachové je rozsáhlé a dodnes vydávané a čtené. Psala divadelní hry, povídky, novely,

romány, cestopisy, bajky i básně. Mezi nejznámější díla patří román *Obecní dítě*, kniha pamětí *Moje dětská léta*, soubor povídek *Na zámku a ve vsi*, novela ze světa zvířat *Krambambuli*, či novela *Krajský lékař*. Zvláštní krátkou literární formou, kterou autorka pěstovala a ve které mohla zúročit své vzdělání a životní moudrost byly přesné a pointované aforismy, kterých se dochovalo přes 670. Kromě publikovaných textů si literátka pečlivě psala i osobní deník a pěstovala i rozsáhlou korespondenci. Marie von Ebner-Eschenbachová si vydobyla renomé jedné z nejvýznamnějších německy píšících žen spisovatelek a v závěru života se dočkala řady oficiálních poct. V roce 1898 jí byl udělen nejvyšší rakouský civilní řád čestný kříž za literaturu a umění. V roce 1901 obdržela jako vůbec první žena čestný doktorát na vídeňské univerzitě a v roce 1911 byla dokonce jednou z nominovaných na Nobelovu cenu za literaturu.

Spisovatelka Marie von Ebner-Eschenbachová v pracovně svého vídeňského bytu, na stěně vitrína se sbírkou kapesních hodinek

Její díla jsou pro svou čtivost postupně od roku 1901 překládána i do češtiny. Ve třicátých letech 20. století byl pro překlady jejích drobnějších textů užíván pseudonym Máňa Dubská. Zhruba v posledních 20 letech došlo k obnovenému zájmu Čechů o tuto rakousko-moravskou spisovatelku nejen mezi germanisty a literárními vědci, což se projevuje publikováním odborných monografií, ale zejména zintenzívněním vydávání dosud nepreložených děl v češtině.

Zálibu ve sbírání hodinek měla Marie von Ebner-Eschenbachová již od dětství. Svou sbírku soustavně doplňovala dary i koupěmi. V roce 1896 čítala její sbírka 150 kusů a v posledních 20 letech svého života se tomuto koníčku dále soustavně

věnovala, takže, když se po její smrti jednalo o odprodeji sbírky, čítala již celkem 270 kusů. Tematika hodinářství se projevila i v její tvorbě, například v povídce *Lotka, hodinářka (Lotti, die Uhrmacherin)*, smutném příběhu mladé hodinářky, která má převzít řemeslo svého otce, od kterého se touží odpoutat. Když vzplane láskou k mladému básníku, prodá kvůli němu, aby mu pomohla vystudovat, svou cennou sbírku hodinek. Když se ale po čase milý vrátí, je již jiným, světem zkaženým člověkem, který se živí psaním brakové literatury. Zklamaná Lotka nakonec zůstává sama, připravena o svou sbírku a odkázána vykonávat hodinářské řemeslo, kterému toužila uniknout. V povídce se objevují některé autobiografické prvky a hlavní hrdinku můžeme v některých názorech i zájmech ztotožnit s autorkou.

Pozoruhodné je, že Marii von Ebner-Eschenbachovou nelze považovat pouze za sběratelku hodin, ale jak napovídá název článku, byla i školenou hodinářkou. Svou zálibu brala tak vážně, že se ve svých 49 letech vyučila hodinářkou, aby si sama mohla provádět opravy hodinek ze své sbírky. Mistrem hodinářem, v jehož dílně absolvovala praxi, byl Ignaz Hartl, který měl provozovnu na Sorbaitgasse 4 v 15. vídeňském okrsku. Jako šlechtičnu a uznávanou spisovatelku ji vídeňské hodinářské společenstvo (Uhrmacher Genossenschaft) rádo přijalo při příležitosti jejích sedmdesátin za svou čestnou členku a v roce 1908 si ji zvolilo jako patronku nově vysvěceného praporu společenstva. Marie von Ebner-Eschenbachová ve své závěti odkázala hodinářskému společenstvu roční příspěvek 1 200 rakousko-uherských korun.

Hodinky si pečlivě evidovala a podrobně popisovala v přírůstkové knize nazvané *Moje sbírka starých a moderních kapesních hodinek*. Ve své sbírce se zaměřovala na přenosné hodinky, převážně kapesní, ale i další drobné speciální hodinky jako například přívěskové či knoflíkové hodinky. Zvláštní zájem věnovala hodinkám s umělecky zpracovanými schránkami zdobenými různými zlatnickými, šperkařskými či emailérskými technikami. Jako žena se nezaměřovala tolik na technickou stránku hodinkových mechanismů, ale upřednostňovala jejich estetickou působivost a její sbírka tak vypovídá o proměnách dobového uměleckého vkusu tohoto typu užitého designu. Ve sbírce si ponechávala i napodobeniny starších hodinek (tzv. norimberská vejce), které jí byly

prodány jako originály, ač šlo o novodobé výrobky, protože uznávala řemeslné provedení a výzdobu schránky. Časově sbírka hodin Marie von Ebner-Eschenbachové pokrývala období od 16. do 19. století a vedle hodinek od německých a rakouských hodinářů obsahovala i doklady anglické, francouzské a švýcarské proveniencí. Velmi si cenila zejména hodinek signovaných slavnými a obdivovanými mistry jako byli augsburský Jacob Marquart (činný od 60. let 16. století), pařížští Julien Le Roy (1686-1759), Jean-Baptiste Dutertre (1715-1742), Jean-Antoine Lépine (1720-1814), Ferdinand Berthoud (1727-1807), Abraham-Louis Breguet (1747-1823), Esquivillon (pařížská dílna Frères Esquivillon působila v letech 1765-1830), Courvoisier (švýcarská hodinářská firma působící La Chaux de Fonds od roku 1770 do 30. let 20. stol.) nebo londýnský George Graham (1673-1751). Z českých hodinářů měli ve spisovatelčině sbírce zastoupení pražští Ferdinand Engelschalk (1680-1755) a Kaltenbrunner (snad Wenzel Kaltenbrunner 1694-1742).

O znalosti historie hodinářství i o svém vztahu ke sbírce pojednala sama sběratelka ve svém článku *Meine Uhrensammlung (Moje sbírka hodinek)*, který byl otištěn v lednu 1896 v německém literárním časopise *Velhagen & Klasings neue Monatshefte*, vydávaném nakladatelem v Bielefeldu a Lipsku. V eseji o rozsahu desíti stran s dvaceti vyobrazeními kapesních a přívěskových hodinek z vlastní sbírky se spisovatelka věnuje jejímu popisu z chronologického hlediska, zabývá se i historií vývoje hodin (např. počátkům vzniku kapesních hodinek v souvislosti s osobností Petera Henleina, zv. Hele) a sděluje také některé podrobnosti o sbírce, že čítá 150 kusů a že jde o nejzajímavější a nejoblíbenější část jejího majetku. V závěru článku se věnuje stručnému popisu dvaceti vybraných nejzajímavějších kousků ze své sbírky.

Předmět sběratelské vášně obklopoval spisovatelku i při jejím psaní. Kolekci přenosných hodinek měla vystavenou ve speciálně upravených nástěnných zasklených vitrínách ve své pracovně. Ve své závěti bezdětná spisovatelka přikázala svou sbírku hodinek prodat a polovinu výtěžku použít na výstavbu a údržbu školky ve Zdislavicích. Hodnota sbírky byla odhadnuta na 301 000 rakousko-uherských korun a o odprodej se staral synovec sběratelky Viktor Dubský. O sbírku projevovalo zájem vídeňské technické a také

umělecko-historické muzeum. Nakonec ale sbírku odkoupilo na podzim roku 1917 na základě rozhodnutí městské rady město Vídeň pro své nově zakládané Muzeum hodin (Uhrenmuseum). Stalo se tak díky šikovnému vyjednávání jeho prvního ředitele Rudolfa Kaftana, který dokázal získat na odkup finanční zdroje od mohovitých mecenášů, kterými byli majitel plzeňských strojíren Karel Škoda, vídeňský magnát v potravinářském průmyslu Bernhard Wetzler a třetí anonymní dárci. Sběrka hodinek se tak stala jedním ze základních kamenů proslulého Muzea hodin ve Vídni.

Sběrka kapesních hodinek Marie von Ebner-Eschenbachové vystavená v Muzeu hodin ve Vídni

Bohužel nedochovala se nám ve své celistvosti a z celkového počtu 270 kusů je dnes majetkem muzea pouhých 47 kusů. Na vině jsou události 2. světové války, kdy byly fondy vídeňského městského muzea a tedy i muzea hodin převezeny z ochranných důvodů mimo město na středověký hrad Stixenstein v Dolním Rakousku, který byl ve vlastnictví města Vídně. Množství cenných kusů ze sbírek včetně většiny kapesních hodinek z kolekce Ebner-Eschenbachové byly vyrabovány a dodnes není známo, zda se na rozkradení podíleli ruští vojáci, ustupující jednotky SS nebo místní lidé. Uchráněná malá část hodinek je dnes součástí stálé expozice Muzea hodin ve Vídni (ulice Schulhof 2) včetně portrétu spisovatelky, přírůstkové knihy ke sbírce a jejích hodinářských nástrojů. Část pozůstalosti zůstala v péči institucí v rodné zemi autorky. Ve správě Národního památkového ústavu je knihovna na zámku v Lysicích. Dále je mnoho písemných dokumentů z pozůstalosti Marie von Ebner-Eschenbachové uchováváno Moravským zemským archivem v Brně, kde je ve fondu Rodinný archiv Dubských Zdislavice, G 366, celkem 320 inventárních čísel

písemností, včetně rukopisu článku nazvaného *Meine Uhrensammlung (Moje sbírka hodinek)*.

Na Moravě, v místech spjatých s působením Marie von Ebner-Eschenbachové i v řadě kulturních a paměťových institucí, proběhla ve vzpomínkovém roce 2016 celá řada zajímavých aktivit. Národní památkový ústav, územní památková správa v Kroměříži, ve spolupráci s dalšími institucemi, připomněl osobnost autorky celým cyklem kulturních akcí, výstav, koncertů a dalších programů zarámovaných sloganem: *Marie von Ebner-Eschenbach. Žena tří století. 1830–1916–2016*. Výstavu s názvem *Marie Ebnerová z Eschenbachu / Deník moderní Evropanky* zaměřenou hlavně na literární odkaz autorky uspořádalo od 15. března do 19. června 2016 Moravské zemské muzeum v Brně. Muzeum regionu Valašsko se sídlem ve Vsetíně uspořádalo výstavu historických hodin k výročí s názvem *Žena tří staletí* na své pobočce – zámku Lešná u Valašského Meziříčí. Na státním zámku v Lysicích ve správě NPÚ, ú.p.s., Kroměříž, kde je uložena část pozůstalosti hrabat Dubských z Třebomyslic i řada předmětů přímo spojených s Marií von Ebner-Eschenbachovou, byla dne 3. června 2016 slavnostně otevřena nová stálá expozice věnovaná osobnosti a tvorbě slavné spisovatelky. Správa zámku Lysice uspořádala na počest Marie von Ebner-Eschenbachové i sérii speciálních prohlídek zámku v českém a německém jazyce. Další výstavy připomínající moravskou rodačku byly uspořádány v Arcibiskupském zámku v Kroměříži a ve Strahovském klášteře v Praze. Masarykova univerzita v Brně ve spolupráci s Universitát Wien a s moravskými zemskými institucemi (muzeem, archivem a knihovnou) za podpory Statutárního města Brna a Rakouského kulturního institutu uspořádala

Pohled na výstavu „Žena tří staletí“ na zámku Lešná u Valašského Meziříčí uspořádanou Muzeem regionu Valašsko ve Vsetíně

Plakát k otevření nové expozice Marie von Ebner-Eschenbachové na státním zámku v Lysicích

ve dnech 21. – 22. dubna 2016 mezinárodní odbornou konferenci *Marie von Ebner Eschenbachová – Básnířka tří staletí 1830–1916–2016* / *Marie von Ebner-Eschenbach – Dichterin dreier Jahrhunderte 1830–1916–2016*. Řada akcí byla také spojena s rodištěm a místem posledního odpočinku autorky ve Zdislavicích. Charitativní organizace Czech National Trust, která se rozhodla upozornit na literární a kulturní odkaz výjimečné ženy a důstojně připomenout 100. výročí jejího úmrtí, vyhlásila sbírku na rekonstrukci její hrobky v rodných Zdislavicích s cílem vybudovat Památník Marie von Ebner-Eschenbachové a uspořádala kromě komentovaných prohlídek hrobky také pracovní kempy (working holidays) ve Zdislavicích a benefiční koncerty v prostorách Arcibiskupského zámku v Kroměříži na podporu projektu památníku. Brněnské nakladatelství Barrister & Principal, které se postupně věnuje vydávání dosud nepřeložených románů a novel do češtiny vydalo s podporou Státního fondu kultury ČR a s podporou Národního památkového ústavu v jubilejním roce dva tituly: vedle sbírky aforismů také pod názvem *Básnířka dvou srdcí, aneb, Zdislavice a Vídeň* výběr dramát, drobnějších próz a básní

přeložených a uspořádaných brněnskými germanisty a propagátory jejího díla Eleonorou Jeřábkovou a Jiřím Munzarem.

Použitá literatura a elektronické zdroje:

EBNER-ESCHENBACH, Marie von. *Meine Uhrensammlung*. In. Velhagen & Klasings neue Monatshefte, roč. 10, sv. 5, 5. leden 1896, s. 531-540. Dostupné z:

<https://archive.org/details/bub_gb_P1oiAQA-AIAAJ>

MUNZAR, Jiří. *Marie von Ebner-Eschenbach: velká moravská spisovatelka německého jazyka*. 1. vyd. Brno: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně, 2003. 46 s. ISBN 80-85032-96-1.

OROSZ, Eva-Maria. „My watches make it hard for me to die“. *Marie von Ebner-Eschenbach: the writer as watch collector*. In.: *Highlights from the Vienna Museum of clocks and watches*. Wien: Wien Museum, 2010. 120 s. ISBN: 978-3-902312-23-5, s. 10-13.

JEŘÁBKOVÁ, Eleonora. *Marie von Ebner-Eschenbach - Leben und Werk im Kontext*. [online]. Brno, 2013 [cit. 2016-10-12].

Disertační práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Dostupné z:

<http://is.muni.cz/th/25787/ff_d/>.

JEŘÁBKOVÁ, Eleonora, REISSNER, Martin a SAHÁNEK, Stanislav. *Moravská spisovatelka Marie Ebnerová z Eschenbachu a Zdislavice*. [Brno]: Moravské zemské muzeum, 2014. 90 s. ISBN 978-80-7028-425-4.

<<http://www.mzm.cz/marie-ebnerova-z-eschenbachu/>>

<<https://www.npu.cz/cs/ups-kromeriz/marie-von-ebner-eschenbach/prehled-akci>>

<<http://www.czechnationaltrust.org/aktuality/>>

<<http://derstandard.at/2000032724923/Marie-von-Ebner-Eschenbach-Niemals-Stiefelknecht-sein>>

<<http://vivent.at/orte/uhrenmuseum/>>